

zejskog predmeta ili predmeta izvan muzeja s muzeološkim značajkama, prvenstveno radi zaštite originalnog predmeta, potreba izlaganja, edukacije ili korištenja radi znanstvene komparacije, kada nismo u mogućnosti u muzeju izložiti originalni predmet. Ova definicija pokriva samo jedan dio onoga što možemo podvesti pod nazivnik zamjemenog predmeta, ali pretežni i najbitniji dio.

Termini što se upotrebljavaju su: — kopija ili vjerna reprodukcija muzejskog predmeta ili predmeta izvan muzeja koji želimo prezentirati u muzeju (pretežno u izvornom materijalu, što nije nužno);

— rekonstrukcija, koja se može odnositi na muzejski predmet i na arhitekturu, a ide za tim da se u zamjenskom objektu pokuša stvoriti izgled predmeta kakav je imao, za razliku od originalnog oštećenog stanja;

— model koji više ne zamjenjuje predmet, već daje predodžbu o predmetu u naravnoj veličini, smanjen ili uvećan, s time da pokazuje neke od tehnoloških ili konstruktivnih elemenata izrade originala;

— maketa kao vrsta modela koja se prvenstveno upotrebljava u predočavanju arhitekture, reljefa, ambijenta ili naselja.

Ovo su tek natuknice koje mogu poslužiti da se razvije prava diskusija o karakteru i definiranju zamjena za originalne muzejske predmete. Usmjerene su prvenstveno na antropološke i umjetničke muzeje, tako da u njih nije ugrađena komponenta tehničkih i prirodoslovnostvenih muzeja.

Stari kiparski modeli i odljevanje u bronci

Ksenija Rozman

Narodna galerija, Ljubljana

Primljeno: 18. 4. 1986.

Među umjetničkim inventarom, koji čuvaju muzeji i galerije, nalaze se gipsani ili glineni modeli kipova umjetnika koji više nisu živi. Modeli nisu odliveni, jer to umjetnici nisu učinili za života — najviše zato jer nisu imali sredstava za materijal i odljevanje. Manje modele su često kupovali privatni kupci, koji nisu htjeli ili nisu mogli financirati odli-

jevanje. Neke modele su umjetnici ustupali muzejima i galerijama kao poklon, uz skromnu naknadu ili pak za približno realnu cijenu.

Zadatak i želja galerija i muzeja je da radi sigurnosti i lomljivosti modela, načine odljeva modela u bronci, s takovom patinom kako je umjetnik patinirao model. Ako je model bez patine, patom treba kip patinirati onako kako zahtijeva vrsta modela ili, ako je moguće, analogno drugim umjetnikovim skulpturama u bronci, za koje je autor nekad sam odredio patinu ili ju je sam učinio.

Današnja su pravila o broju odljeva skulptura umrlih umjetnika i kvaliteta odljeva postala potpuna nepoznanica. Izbrisani su i zaboravljeni pojam i dužnost poštovanja umjetnikove odluke, da je skulptura **unikat**, da je skulptura namijenjena lijevanju u više primjeraka ili čak za serijsko umnožavanje. Serijsko umnožavanje treba važiti za spomen-plakete, portrete značajnih ličnosti i slično. Još danas poštteni kipari pošteno kažu kupcu kad mu prodaju unikat a kad kip koji će biti umnožen i u kojem broju. Od toga ovisi umjetnička vrijednost kipa, koja je veća kod manje primjeraka a posebno kod unikata. **Samo umjetnik** ima pravo odrediti broj odljevaka po modelu i sudbinu prodanog ili poklonjenog modela. Poznat je primjer Rodinove oporuke, kojom je ostavio odljeve i modele Francuskoj i Musée Rodin kao opunomoćenik države, dobio je dopuštenje da se izvede onoliko odljeva koliko je Rodin odredio — neki primjerci i do 12 komada, koje danas vidimo na raznim stranama svijeta. Gdje Rodin nije odredio broj odljevaka, Musée Rodin dopustio je odljevanje dva primjerka: jedna za muzej besplatno, a drugi za Rodinov muzej u Philadelphiji. Inicijator odljevanja Jules Mastbaum iz Philadelphie pokrio je troškove za oba odljevka.

Ovakav način partnerstva važi također i u nas ako je vlasnik modela privatnik, interesent za odljev muzej ili galerija s tom razlikom da muzej ili galerija preuzmu model, naruče dva primjerka, daju besplatno jedan odljev vlasniku modela, a muzej ili galerija plate troškove lijevanja oba odljevka, te od lijevača preuzmu najčešće oštećene dijelove modela, ako model nije pri lijevanju posve uništen. U stvari muzej bi ili galerija, koja postane vlasnik modela i jednog odljeva, morali uništiti model, da ne bi do-

šlo do kasnijeg umnožavanja. Mišlim da bi se od tog stvarno strogog pravila o uništenju modela mogao učiniti izuzetak:

1. U slučaju historijskih umjetnina — umjetnina umrlih umjetnika — također su ostaci modela ili neoštećeni modeli umjetnički i znanstveno značajni: dokazuju način umjetnikovog modeliranja, vrstu upotrebljenih materijala i način patiniranja.

2. Muzej ili galerija su stručno i moralno obavezni da se brinu za čuvanje umjetnina i dokumentarnog materijala; dijelovi modela ili cijeli model su nesumnjivo istovremeno umjetnina i dokument. Galerija ili muzej su stručno i moralno obavezni poštovati međunarodna pravila i standarde koji važe u kulturnom, civiliziranom i čestitom svijetu.

Umjetnik je prema tome sam ovlašten odrediti broj odljeva. Ako se radi o umjetnini mrtvog umjetnika i vlasnik modela je galerija ili muzej, mora ona odrediti da li će odliti jedan ili dva primjerka. Ako se radi o srodnom interesentu — u slučaju da neki muzej ili galerija želi imati drugi odljev — stvar je stručne odluke muzeja, koji je vlasnik i čuvar modela, da pristane na takav aranžman.

Zahtjevi za odljevima su veliki. Pogotovo su galerije i muzeji nezadrživi i ne rijetko bezobzirni u svojim zahtjevima za stjecanjem odljeva. Nakon nečuvano nestručnih zahtjeva dolaze pritisci s obrazloženjem »umjetnost najširem krugu naroda« što znači u što većem broju odljeva. Prisutni su također prijedlozi da bi se odljevalo po drvenim (!) kipovima, te prijedlozi da bi se odljevalo po brončanom unikatu, a dešavalo se i to da daju sve garancije za sačuvanje originalne patine, površine i opsega kipa stručnjaci (?) Republičkog zavoda za zaštitu prirodne i kulturne baštine, koji imaju sve potrebne stručne — očito ne i moralne — kvalifikacije. Po svemu ne i stručne kvalifikacije, jer svaki umjetnik zna kakav je proces lijevanja u bronci.

Ljudi poznaju, respektiraju i cijene numerirana bibliofska izdanja knjiga, ograničen broj prigodnih maraka, rijetkost zlatnika i dukata, draž unikatnog nakita i slično. Na žalost, sami galerijski i muzejski radnici često žele upotpuniti svoje zbirke na lagan način s odljevima po odljevu ili po materijalu, od kojih se uopće ne odljeva. Zaboravljaju da bi bila dužnost, vrijednost

i privlačnost »praznih zbirki« ostvarena ako bi naručili kvalitetna djela kod kvalitetnih suvremenih umjetnika i ako bi našli mogućnost nabave modela iz privatnih zbirki, ili iz zbirki izvan muzejskih ili galerijskih institucija.

Zamjerke o feudalno-kapitalističkom mentalitetu čuvara kiparskih modela ili kiparskih unikata su jeftine i blagoglagoljive poruke, koje nailaze na dobar odjek kod diletanata i ljudi uskih pogleda te kod onih koji sakupljaju zasluge i simpatije kvantitetnim a ne kvalitetnim radom; kod onih kojima je važan vlastiti prestiž uz cijenu rušenja svih razumnih praksom, radom i znanjem stečenih međunarodnih standarda. Ti standardi su bili potvrđeni na Trećem međunarodnom kongresu likovnih umjetnika u Beču od 26. rujna do 1. listopada 1960. godine. Tada je bilo ponovno potvrđeno da samo umjetnik određuje broj odljeva, vrstu materijala za odlijevanje i, da mora svaki odljev, ako ih je više, imati broj odljeva. Usprkos jasnim pojmovima i dogovorima, kojih smo se kao članovi UNESCO-a i ICOM-a dužni pridržavati i realizirati i kod nas, razne muzejske i galerijske institucije kao i pojedinci i drugi forumi žele zaboraviti na njih.

O odljevanju kipova po modelima umrlih umjetnika raspravljali su u Zagrebu u listopadu 1985. sudionici Međunarodnog simpozija ICOFOM-a, koji je bio sazvan na temu **originali i reprodukcije**. Postavljena su bila tri pitanja: 1. kakav treba biti stav galerije i muzeja, ako je po hranjen kiparski model i već je po njemu odliven jedan primjerak u bronci; 2. kakav treba biti stav galerije i muzeja koji čuva jedan odljev u bronci, a model nije više sačuvan; 3. da li bi bilo moguće do zvoliti odlijevanje u bronci po originalu drvene ili kamene plastike? Ova tri pitanja su se odnosila na kipove umrlih umjetnika i na molbe za dobivanje odljeva kako od strane galerije ili muzeja, tako i od bilo koga drugog.

Odgovor i zaključak je bio jedno-glasan, jasan i kratak:

— pravo odluke o kopiji ili odljevu ima galerija ili muzej, koji čuva model ili original. Galerija ili muzej valorizira predmet, odnosno umjetninu sa svih aspekata — to jest sa znanstvenog, sociološkog i ekonomskog aspekta — i donosi odluku;

— treba čuvati vrijednost **in situ** a ne je razmnožavati;

— osim po pravilima, koja su obuhvaćena u međunarodnim dogovorima, treba se ravnati u skladu s etikom i poštovati dogovore.

Prijevod sa slovenskog: Damjan Lapajne

ABSTRACT

Old sculpture models and casting in bronze

K. Rozman,

At the symposium of the Committee for Museology, ICOM (ICOFOM), held in Zagreb in 1985, the present author raised several questions connected with the theme of the symposium, Originals and Reproductions. The questions referred to the number of copies of a work of art, particularly of sculpture. At the Art Conference held in Vienna in 1960 international rules and standards were set, but most of them are not observed by Yugoslav museums and galleries. The standards require that the artist should determine the number of casts the type of material to be used, and that each cast/copy should be provided with a number.

The conclusions of experts at the ICOFOM symposium were as follows:

— the gallery or museum which has the original or the model in its keeping has the right to copy or cast it, after the object has been assessed from the scholarly, sociological and economic point of view;

— the value of the original in situ should be kept and not reproduced;

— beside these principles particular importance should be set to ethics and the observation of the agreements reached.

Pojam originala u skulpturi*

Vesna Mažuran-Subotić

Gliptoteka JAZU, Zagreb

Primljeno: 18. 2. 1985.

Često se prešutno prihvaćaju definicije, a da se pritom ni ne pokušavaju sagledati neke njihove nepotpunosti i posljedice do kojih one dovode. I upravo kada nam se učini da je sve posve jasno, stvari se — kao što je i za očekivati — počinju komplicirati.

* Referat sa simpozija ICOFOM-a (Komiteta za muzeologiju (ICOM-a) Zagreb, rujna/listopad 1985.

Opisanu situaciju nalazimo i kada želimo objasniti pojam originala u skulpturi (ovdje ćemo je uvjetno nazvati: tradicionalnom, da bi je mogli razlikovati od multipla), kada se radi o djelima nastalim bilo kojom od tehnika lijevanja. Za ilustraciju ćemo navesti skulpturu koja je u konačnom obliku zamišljena u bronci.

Umjetnik izrađuje **model** u glini (sam, svojom rukom, u jednom primjerku — model je polazište, tj. predložak za skulpturu u trajnom materijalu).

Sistemom tehničkog postupka lijevanja u sadri (pozitiv-negativ) dolazi se do djela istovjetnog oblika i istovjetne likovne zamisli modelu s razumljivom razlikom u materijalu.

Ovako nastala skulptura je najčešće međustepenica do konačne izrade djela u trajnom materijalu i ona je prvi odljev modela. Važno je ovdje napomenuti da u ne malom broju slučajeva umjetnička djela i poznamo isključivo putem sačuvanih sadrenih odljeva.

Prema sadrenom odljevu izrađuje se odljev u bronci, u specijalno opremljenim ljevaonicama, i to tako da sam postupak obavljaju za to stručno osposobljena lica, a sam umjetnik eventualno naposljetku cizelira svoje djelo ili, što je vrlo često, i taj dio posla ostavlja specijalistima-cizelerima.

Cijeli postupak smo ovdje ukratko opisali da bi potcrtali ono o čemu želimo govoriti, tj. da nakon postojanja modela, odljeve u sadri i bronci (ili bilo kojem drugom trajnom materijalu), tehničkim postupkom — koji nije brojčano ograničen, kao što nije vezan ni za prisustvo autora samog umjetničkog djela o kojem se radi — možemo beskonačno mnogo puta umnožavati.

Ovo su sve općepoznati podaci koji su uključeni u definiciju pojma originala. Kao ilustraciju navodim definiciju iz Enciklopedije likovnih umjetnosti, »original (izvoran, iskonski, lat.) u likovnim umjetnostima izvorno, prvobitno djelo za razliku od njegovih kopija i imitacija, a također i falsifikata. U kiparstvu može imati karakter originala **više** odljeva pojedinog djela, a u grafici **određen** broj otisaka koji su signirani i numerisani. U slikarstvu je rjeđi slučaj da postoji više originala jednog djela umjetnikove ruke, u tom slučaju radi se većinom o re-